

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

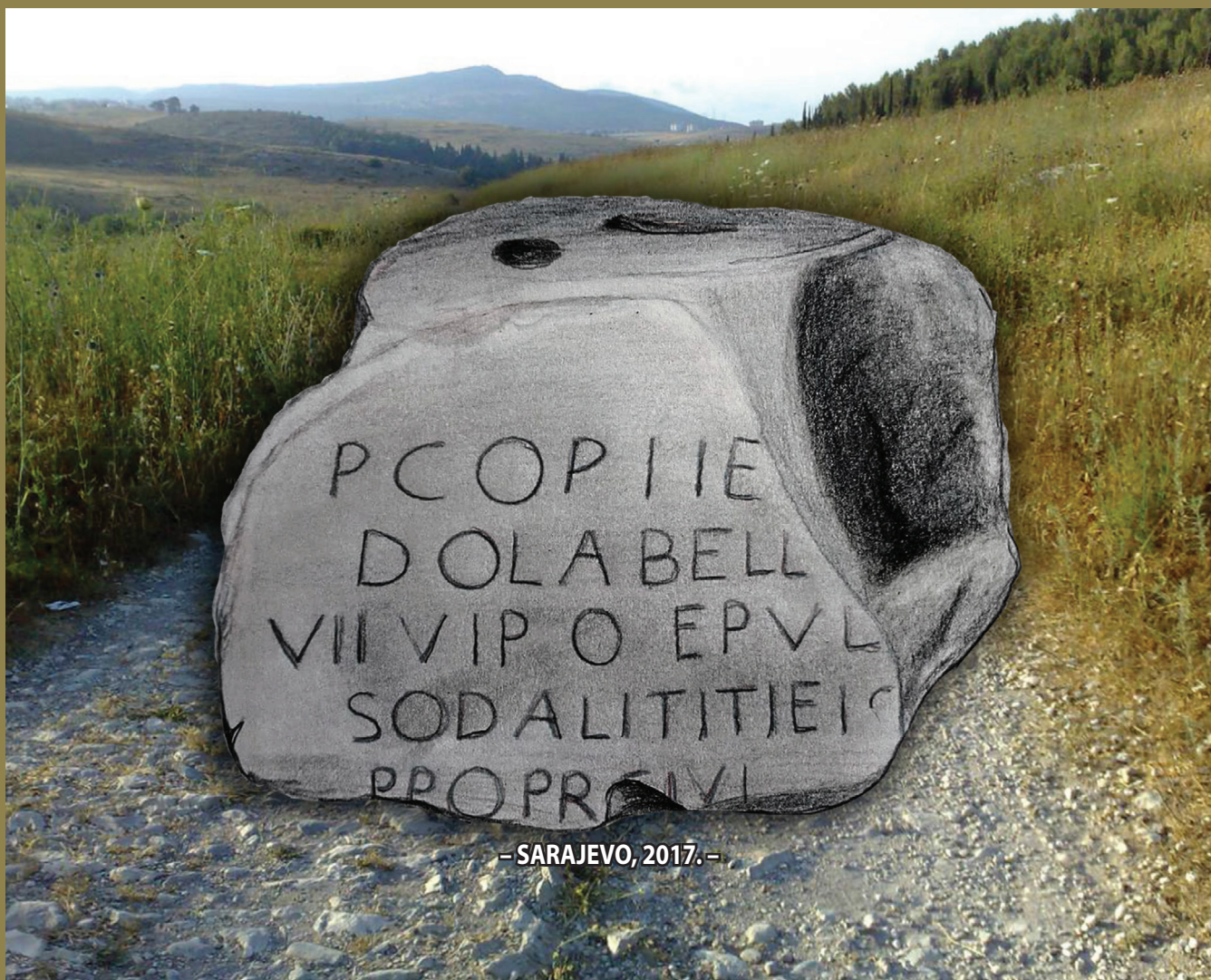
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

- SARAJEVO, 2017. -

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljanje izdavača)	202
Autori objavljenih radova	207

Maja Pandža, MA

Katolički školski centar "Sveti Pavao" – Opća gimnazija, Zenica

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

UDK: 336.74(497.6)"00"

Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)

Apstrakt: Rad istražuje cirkuliranje novca u I. stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije. Vremenski okvir izučavanja teme je početak vladavine prvog rimskog imperatora Oktavijana Augusta do završetka vladavine imperatora Nerve. Geografska cjelina obuhvata prostor današnje Bosne i Hercegovine koja je u vrijeme Rimskog Carstva uglavnom bila obuhvaćena provincijom Dalmacijom. U radu se analiziraju dostupni izvještaji o pronalasku novca, pojedinačni i skupni, kao i frekvencija pojavljivanja novca u odnosu na republikansko doba. Kombiniranjem podataka o pronalascima kovanica s povijesnim okolnostima u kojima je novac pohranjen, ovim radom se stvara numizmatička topografija Bosne i Hercegovine u I. stoljeću. Izučavanjem monetarnog cirkuliranja dobija se jasnija slika o stupnju novčane razmjene a time i o ekonomskom razvoju ovog prostora.

Ključne riječi: rimski imperijalni novac, provincija Dalmacija, I. stoljeće, ostave novca, pojedinačni nalazi, cirkuliranje novca, ekonomska razmjena.

Cirkuliranje novca na području Bosne i Hercegovine u svim povijesnim etapama još uvijek predstavlja veliku nepoznanicu, a na osobit način je zanemareno antičko doba. Članci o skupnim i pojedinačnim nalazima objavljivani su bez pokušaja formiranja cjelovite slike o cirkuliranju novca. Skupni i pojedinačni nalazi novca najčešće su objavljivani u Glasniku Zemaljskog muzeja. O pronalascima novca i sastavu pojedinih zbirki izvještavali su C. Patsch, Ć. Truhelka, K. Pitner, J. Petrović i G. Kraljević i drugi. Gojko Kraljević je prvi školovani numizmatičar koji je, sustavnim objavljivanjem nalaza novca prema regijama, najviše doprinio izučavanju antičkog novca. Opća slika o cirkuliranju novca na prostoru Zapadnog Balkana u antici je upotpunjena djelovanjem sljedećih numizmatičara i povjesničara: D. Rendić – Miočević, P. Kos, I. Mirnik, P. Popović, Z. Dukat i A. Škegro.

Početak prvog stoljeća dovršen je proces osvajanja provincije Dalmacije u čijem sastavu se nalazio i prostor današnje Bosne i Hercegovine. Doba obilježeno razaranjima i pustošenjem je završeno a rimska vlast je krenula s obnovom infrastrukture i privrednih kapaciteta. Prvo stoljeće je obilježeno rimskom djelatnošću u svrhu stvaranja potpune ekonomske kontrole nad ovim područjem, što se ogleda kroz čitav niz aktivnosti – od užurbanog uspostavljanja rudarske

djelatnosti do izgradnje cestovnih pravaca koji su olakšali privrednu eksploataciju.

Rad se prvenstveno bavi pojavom i cirkuliranjem novca u vrijeme rimske konsolidacije ovog prostora u I. stoljeću s ciljem uspostavljanja veze između političkih i gospodarskih prilika, a zasniva se na rezultatima analize koji su provedeni korištenjem dostupnih izvještaja o novčanim pronalascima.

Cirkuliranje novca prije konačne uspostave rimske vlasti

Novac na prostor Balkana prodire kao civilizacijska tekovina i stoga se širi brzinom kao i sam proces prihvaćanja helenskog načina života. Naseljavanje Grka na jadranske otoke je doprinijelo stvaranju kulturnih žarišta koji su neminovno utjecali na susjedne Ilire.¹ Cirkuliranje grčkog novca je dokumentirano, kako pojedinačnim tako i skupnim nalazima, iako je teško govoriti o ozbiljnim trgovinskim vezama grčkih polisa i unutrašnjosti provincije Dalmacije. Nepostojanje jakih polisa koji bi prihvatili valute u trgovinskim odnosima ogleda se u malobrojnosti pronađenog novca i više govori o interakcijama između polisa u kojima je novac bio važan činilac isticanja autonomnosti a ne trgovački faktor.² Novac "mazinskog tipa" je zabilježen u šest ostava novca i nizom pojedinačnih nalaza.³ Kombiniranjem podataka iz ostalih poznatih ostava novca, koje se nalaze na teritoriju Hrvatske, kao i pojedinačnih nalaza, Mirnik je utvrdio da je ovaj novac dolazio vojnim a ne trgovačkim putevima.⁴ Novac Apolonije i Dirahija je prva valuta koja je frekventnije cirkulirala ovim područjem. A. Škegro ističe visoku kvalitetu metala novca i činjenicu da je nametnut od strane dobro organizirane političke zajednice kao razlog za dobro prihvaćanje ove valute od strane Ilira.⁵ Novac Rimske Republike postaje konkurentan novcu Apolonije i Dirahija od kraja 2. st. pr. Kr. Ključnu ulogu u širenju robno-novčane privrede u Dalmaciji i njenom zaleđu imali su rimski poslovni ljudi, kolonisti i vojnici. Na području Salone i Narone naselili su se italiski zemljoposjednici i poslovni ljudi (*negotitares et publicani*) krajem 2. st. pr. Kr., čime jačaju trgovinski odnosi i dolazi do učestalog korištenja rimske valute u unutrašnjosti Dalmacije.⁶ Nalazi keltskog novca karakteristični su na području uz Savu, a posebno u sjeveroistočnoj Bosni. Novac Skordiska,

¹ Popović, 1987, 120.

² Vasilj, 2003, 3.

³ Skupni nalazi rimskog, egipatskog, kartaškog, numidskog te vrlo rijetki nalazi grčkog i iberio-hispanskog novca u ostavama na širokom europskom području čine svojevrsan numizmatički fenomen. Cirkuliranje navedenog novca je zabilježeno na području koje je bilo naseljeno Japodima. Najbolje očuvani skupni nalaz tog novca je pronađen u Mazinu 1896. godine, dok su sličnog sastava i ostali pronalasci koji stoga nose naziv ostave "mazinskog tipa".

⁴ Mirnik, 1987, 373.

⁵ Škegro, 1999, 320.

⁶ Škegro, 1999, 317 – 318.

Tauriska i filiperi ⁷ svojom brojnošću ukazuju na keltski novac kao sporadični pokazatelj interakcije etnosa i da ga ne možemo tretirati kao platežno sredstvo. Daorsi, ilirski etnos, koji je živio na lijevoj obali rijeke Neretve, kovali su vlastiti novac u 2. st. pr. Kr. Prelazak Daorsa na stranu Rimljana u Trećem makedonsko-rimskom ratu (171. – 168. g. pr. Kr.) je nagrađen *slobodom i immunes* (oslobađanjem od svakog nameta).⁸ Devet pronađenih kovanica svjedoči o malobrojnoj i teritorijalno ograničenoj emisiji koja je imala za cilj pokazati novostečeni suverenitet onih koji ih emitiraju.⁹

Skupni i pojedinačni nalazi novca (od 27. g. pr. Kr. do 98. g.)

Ostave novca

U **Tribiću kod Livna** je 1930. godine pronađeno 112 primjeraka, najvećim dijelom srebrenog novca. Ostava se sastoji od rimskog republikanskog i 15 primjeraka Augustovog imperijalnog novca. Sergejevski smatra da je ova ostava pohranjena 14. g. pr. Kr., dok Mirnik pohranu smješta okvirno u I. st. pr. Kr.¹⁰ U **Bastasima kod Livna** 1930. godine pronađen je veći broj rimskih republikanskih i Augustovih denara, od čega je 11 primjeraka sačuvano. Najmlađi je Augustov denar iz 19.-15. g. pr. Kr., kovan u Hispaniji. Ostava je vjerovatno pohranjena krajem I. stoljeća pr. Kr.¹¹

Poznate su dvije ostave novca za koje se pretpostavlja da su pohranjene u I. st. Ostava u **Gracu kod Posušja** pronađena je 1901. godine. U blizini crkve u navedenom selu pronađeno je 17 rimskih kovanica, koje su slobodno ležale na zemlji, bez zaštitnih posuda, iako Pitner smatra da su bile na neki način zaštićene s obzirom da nisu oksidirale.¹² Nalaz broji 14 republikanskih i 3 carskih novaca od kojih je najstariji novac iz emisije Marka Antonija a najmlađi novac iz 79. g., što pohranjivanje ove ostave smješta na kraj I. st.¹³ Imperijalni primjerci iz ostave su iz emisija Galbe, Vespazijana i Tita. Druga ostava je iz **Zvonigrada, Bakovići kod Fojnice**, pronađena 1938. godine. Veći broj zlatnika iz vremena Vespazijana bio je pohranjen u zemljanoj posudi. Sačuvana su samo dva primjerka.¹⁴

Poznate su ostave koje sadrže novac iz I. st. a koje su pohranjene nešto kasnije. U **Babinom Dolu kod Stoca** pronađena je ostava novca sa 35 primjeraka

⁷ Imitacije novca Filipa II. kovan od strane keltskih etnosa Panonije.

⁸ Cabanes, 2002, 174.

⁹ Četiri kovanice su pronađene na gradini u Ošanićima dok za pet kovanica ne postoje podaci o mjestu pronalaska.

¹⁰ Sergejevski, 1930, 119-132; Mirnik, 1981, 45, 69-90; Klemenc, 1934-1936, 129.

¹¹ Sergejevski, 1932, 24; Mirnik, 1981, 40-41, br. 45; Klemenc, 1934-1935, 129.

¹² Pitner, 1902, 287.

¹³ Mirnik, 1981, 51, 105.

¹⁴ Pegan, 1964, 75-76.

bronzanog novca. Novac iz I. st. pripada Vespazijanu ili Titu (1) i Nervi (2). Najmlađi novac je Komodov, čime se pohranjenje ove ostave datira na kraj II. st.¹⁵ U **Bijači kod Ljubuškog** pronađeno je 74 primjeraka novca, od kojih je 69 sestercija i 5 dupondija. U ostavi se nalaze dva sestercija i po jedan Domicijanov i Nervin dupondij. Najmlađi novac je iz emisije Septimija Severa pa se pohranjivanje novca smješta na kraj II. stoljeća.¹⁶ U **Bugojnu** je 1899. godine pronađena ostava sa 70 primjeraka novca. Iz I. stoljeća su četiri Domicijanova sestercija a ostatak je iz II. st., zaključno sa Komodovim novcem. Ostava je pohranjena krajem II. stoljeća.¹⁷

Pojedinačni nalazi

U rudarskoj regiji **Blagaj-Japra**, tijekom iskopavanja rimskih željezarskih pogona, pronađena su 22 primjerka novca, tzv. anonimni kvadransi, koji su služili za isplatu lokalnog činovništva. Iako se njihovo emitiranje okvirno datira u vrijeme između Domicijana i Antonina Pija, za 16 primjeraka se pretpostavlja da su kovani prije vladavine cara Nerve.¹⁸ Novac je kovan u samom nalazištu ili u njegovoj neposrednoj blizini.¹⁹ Rudonosno područje Mezeja bilo je od velike važnosti Rimu i rimskom senatu koji je, sudeći prema inskripcijama na novcu u formi slova SC (*Senatus consulto*), imao vlast nad rudnicima u Japri.

Ostali pojedinačni nalazi novca iz I. stoljeća:

Nalazišta	Rimski imperijalni novac
	27. g. pr. Kr. – 98. g.
Ljubuški (Radišići, Tihaljina, Grude, Hrašljani)	6
Gacko, Bileća (Fojnica, Kazanci, Orahovica, Bjeljani)	5
Mostar (Blizanci, Lištice)	11
Stolac (Stolačko polje, Žegulje)	15
Čapljina (Tasovčići)	17
Posušje (Gradac)	5
Tomislavgrad	14
Livno	33
Bugojno (Prusac)	1
Travnik (Turbe, Varošluk, Saraj, Bila, Mali Mošunj, Postinje)	3

¹⁵ Patsch, 1900, 546-547.

¹⁶ Kraljević, 1970, 43.

¹⁷ Mirnik, 1981, 53-54, br. 119.

¹⁸ Škegro, 1994, 174.

¹⁹ Basler, 1973, 267.

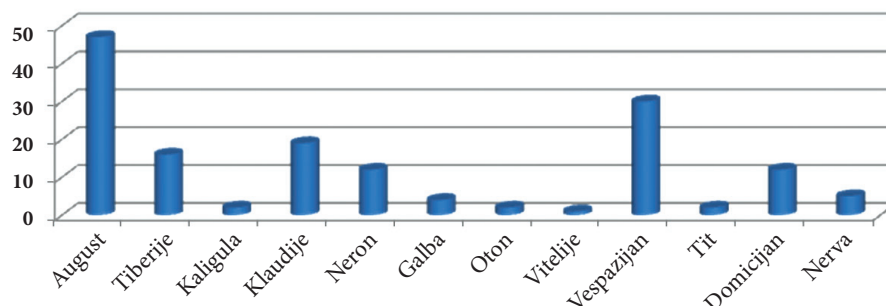
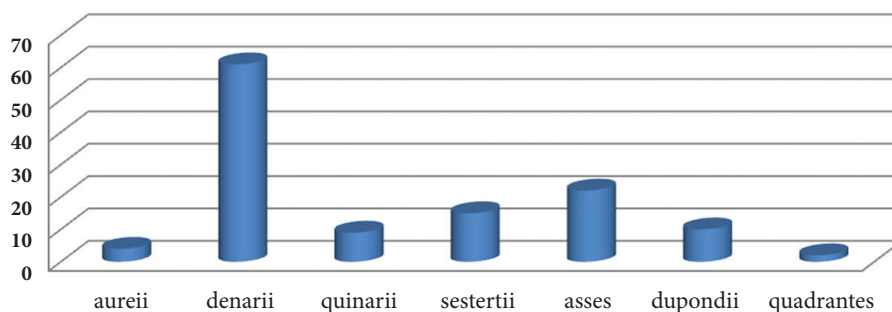
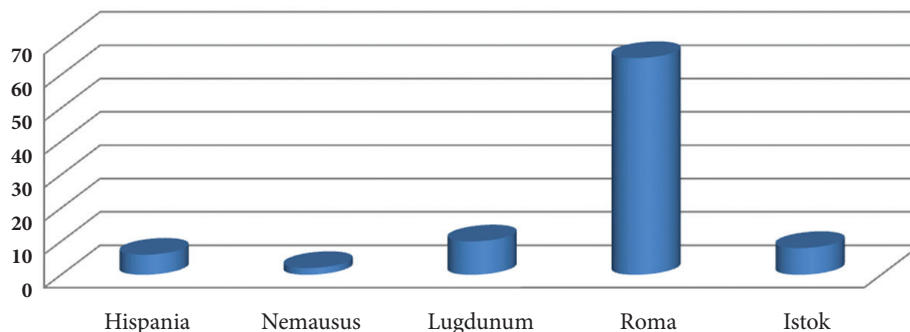
Fojnica (Uskoplje)	18
Sarajevo	3
Bosansko Grahovo (Arežin Brijeg, Donje Peulje)	2
Bosanski Šamac (Domaljevac, Luke, Tolisa)	4
Bosanski Novi (Blagaj - Japra)	2
Bosanska Gradiška (Laktaši, tvrđava Berbir, Rača)	12
Bijeljina	1
UKUPNO	152

Tabela 1: Tabelarni prikaz nalazišta imperijalnog novca I. stoljeća²⁰

	Imperator	Godine vladavine	Broj pronađenih kovanica	Procentualno
1.	August	27. g. pr. Kr. – 14. g.	47	30.9 %
2.	Tiberije	14. – 37.	16	10.5 %
3	Kaligula	37. – 41.	2	1.3 %
4.	Klaudije	41. – 54.	19	12.5 %
5.	Neron	54. – 68.	12	7.8 %
6.	Galba	68. – 69.	4	2.6 %
7.	Oton	69.	2	1.3 %
8.	Vitelije	69.	1	0.65 %
9.	Vespazijan	69. – 79.	30	19.7 %
10.	Tit	79. – 81.	2	1.3 %
11.	Domicijan	81. – 96.	12	7.8 %
12.	Nerva	96. – 98.	5	3.2 %
UKUPNO			152	

Tabela 2: Tabelarni prikaz evidentiranih nalaza novca prema imperatorima

²⁰ U izradi tabele 1 i 2 i grafikona 1-3 korišteni su podaci o evidentiranim nalazima koji su objavljeni od strane sljedećih autora: Čremošnik, 1930; Hoffer, 1895; Klemenc, 1936; Kraljević, 1972-1973, 1974, 1976, 1978 a, 1978 b, 1978. c, 1979, 1981, 1983 a, 1983 b; Patsch, 1895, 1897, 1902 a, 1902 b, 1904; Petrinec, 1999; Sergejevski, 1930.

Grafikon 1: Zastupljenost novca prema imperatorima**Grafikon 2: Zastupljenost novca prema nominalama****Grafikon 3: Zastupljenost novca prema kovnicama**

Analiza cirkuliranja novca

Istraživanje monetarnog cirkuliranja u prvom stoljeću u unutrašnjosti provincije Dalmacije je nezahvalno zbog oskudnih izvještaja o nalazima novca, stoga bi sljedeća analiza trebala poslužiti kao smjernica za buduća istraživanja.²¹

²¹ Iako se smatra da je dosad pronađeno tek 1% novca rimskog doba, taj broj u dovoljnoj mjeri oslikava opće obrasce cirkuliranja novca u antici. (Kos, 1986, 17)

Ostave novca sugeriraju da je imperijalni novac u prva dva stoljeća nove ere dolazio s republikanskim novcem, što je pojava karakteristična i na području provincije Panonije.²² Mnoge ostave novca s kraja I. st. pr. Kr. svjedoče o ratnim zbivanjima na ovim prostorima.²³ Poznate su dvije ostave pohranjene u I. stoljeću.²⁴ Najznačajnija ostava novca je iz Zvonigrada (Bakovići) kod Fojnice. Ovaj lokalitet je poznat po prapovijesnoj gradini i rimskoj utvrdi²⁵ i kao najveće ležište zlata u BiH.²⁶ A. Škegro smatra da nalaz zlatnika iz doba Vespazijana ukazuje na ekstenzivnu eksploataciju zlata na ovom području.²⁷ Najzastupljenija emisija u ostavama novca je Augustov denar.

Pojedinačni nalazi rimskog imperijalnog novca iz I. st. nisu mnogobrojni.²⁸ Analizom je utvrđeno 152 primjeraka novca iz I. stoljeća. Republikanski novac je dolazio na prostor Balkana početkom I. stoljeća pr. Kr. sličnim putevima kao i novac Apolonije i Dirahija. Popović smatra da se prevrat u korištenju republikanskog umjesto dotadašnjeg dirahijskog novca desio sredinom I. stoljeća pr. Kr. čime prodiranje republikanskog novca smješta u navedeno doba.²⁹ U vrijeme socijalnih i građanskih ratova rimske kovnice su emitirale više novca³⁰, što je dodatno objašnjenje za veću pojavnost određene emisije. U vrijeme Trajana, mnogo republikanskog novca je povučeno iz upotrebe i postoji mogućnost da ih je u potpunosti demonetizirao.³¹

Slično kao i ostave novca, pojedinačni nalazi sugeriraju da je imperijalni novac u prva dva stoljeća nove ere dolazio sa republikanskim novcem³² kao i to da republikanski novac u većoj mjeri dolazi kao rezultat Augustovih vojnih pohoda na Balkanu.³³ U prilog tome govori pojava imperijalnog novca na istim područjima gdje je zabilježeno i cirkuliranje republikanskog novca. Monetarno cirkuliranje nakon Augusta prati sljedeću putanju: niža stopa cirkuliranja u vrijeme Tiberija i Kaligule te blago povećanje u vrijeme Klaudija i Nerona. Cirkuliranje u vrijeme prva tri cara u *godini četiri cara* je očekivano nisko dok je prvo intenzivnije cirkuliranje, nakon Augustovog novca, zabilježeno sa novcem imperatora Vespazijana. Ova pojava se veže za carsku monetarnu politiku

²² Kos, 1986, 25.

²³ Crawford, 1969, 77.

²⁴ Od I. do IV. stoljeća, najmanji broj ostava novca je iz I. stoljeća. Ostave novca od II. do V. stoljeća: II. st. – 4, III. st. – 6; IV. – 6; Poznata je samo jedna ostava iz V. stoljeća. (Mirnik, 1981, 52 – 86)

²⁵ Arheološki leksikon, tom 3, 40.

²⁶ Jurković, 1995, 1.

²⁷ Škegro, 1998, 87.

²⁸ Neosporno je da postoji mnogo pronađenog novca iz ovog perioda koji nikad nije bio objavljen.

²⁹ Popović, 1987, 104, 106.

³⁰ Popović, 1987, 112.

³¹ Mattingly, 1960, 182-183.

³² Ova pojava je karakteristična i za područje južne Panonije, sve do vladavine cara Marka Aurelija. (Bilić, 2012, 382-383)

³³ Kos, 1986, 30.

tog doba i karakteristična je za područje južne rimske Panonije.³⁴ Velika pojavnost Vespazijanovog novca se može dovesti u vezu s povratkom gornjoilirskih vojnika nakon IV. građanskog rata, kao nagrada za doprinos Vespazijanovog dolaska na carsko prijestolje.³⁵ Kod cirkuliranja novca u vrijeme Tita, Domiciana i Nerve, učestaliji nalazi se mogu uočiti za vladavine Domiciana. U drugom stoljeću, posebno u vrijeme Trajana i Hadrijana, novac se javlja učestalije što možemo povezati sa otvaranjem rudnika u provinciji Dalmaciji i Panoniji i pojačanom ekonomskom eksploatacijom ovog područja.

Analiza valutne strukture je pokazala da je denar najčešća nominala u pojedinačnim nalazima novca. Najčešća valuta koja se koristila u svakodnevnoj razmjeni u julijansko-klaudijevskom razdoblju bila je *as*, i on se najčešće javlja u vojnim naseljima, civilnim gradovima i naseljima.³⁶ *As* je u svakidašnjem životu stanovništva imao najveću ulogu jer je bio u novčanom optjecaju i do 80%.³⁷ Ova nominala je, prema rezultatima analize, zastupljena nešto više u odnosu na ostale nominale, osim denara, ali ipak ispod utvrđenog prosjeka.³⁸ Analizirajući ostave novca na prostoru bivše Jugoslavije, Mirnik je utvrdio da ostave pohranjene u I. stoljeću uglavnom sadrže srebreni novac ali se ova karakteristika dovodi u vezu sa dominacijom republikanskog novca.³⁹

Novac koji je bio u optjecaju na području unutrašnjosti provincije Dalmacije najčešće je kovan u Rimu. Znatno su rjeđi nalazi novca koji su nastali u drugim kovnicama. Novac kovan u nerimskim kovnicama je, između ostalog, posljedica dolaska vojnih jedinica iz ratnih pohoda.

Ključnu ulogu u širenju robno-novčane privrede u Dalmaciji i zaleđu su imali, prema Škegri, rimski poslovni ljudi, kolonisti i vojnici s čijim dolaskom na prostor Dalmacije počinje jačanje trgovačkih odnosa, a time i značajnije korištenje rimske valute.⁴⁰ Da su poslovni ljudi imali veliki utjecaj govori i činjenica da se, odmah nakon podizanja Batonovog ustanka, desio masakr nad naseobinama rimskih građana, veteranima i stranim trgovcima.⁴¹

Nakon pacificiranja ilirskih provincija, 14. godine nove ere, u provinciju Gornji Ilirik/Dalmaciju je došao novi rimski namjesnik, Publije Kornelije Dolabela. Na sebe je preuzeo zadatak povezivanja provincijalnih naselja kroz izgradnju

³⁴ Bilić, 2012, 376-380.

³⁵ U provinciji Dalmaciji je izvršena regrutacija peregrinskog stanovništva u kojoj se oko 6 000 Dalmatinaca priključilo XI. legiji. (Mesihović, 2012, 161)

³⁶ Kos, 1986, 32.

³⁷ Kos, 1998, 40.

³⁸ Prema P. Kosu, pojedinačni nalazi u području jugoistočnih Alpa u periodu od Tiberija do Klaudija ukazuju na to da je denar zastupljen do 3%, sestercij do 7%, dupondij do 5%, kvadranti do 5% i *as* od 83 do 89%. (Kos, 1986, 34)

³⁹ Mirnik, 1981, 50.

⁴⁰ Škegro, 1999, 317 – 318.

⁴¹ Mesihović, 2011, 265.

cestovne mreže. Salonu, provincijalno središte, povezao je sa kontinentalnom unutrašnjošću s pet putnih pravaca. Italski trgovci u I. stoljeću u unutrašnjost provincije uglavnom dolaze iz Narone i Salone. Poznata municipalna središta koja su se nalazila na mjestu današnje Čapljine, Čitluka, Ljubuškog, Gruda, Posušja, Tomislavgrada, Livna, Skopljanskog polja, lašvanskog porječja, doline rijeka Bosne i Save sadrže najveću koncentraciju novčanih nalaza. Navedena mjesta imala su veliki značaj u antičkom dobu kao politička i ekonomska središta, stoga se odmah nakon konačnog uspostavljanja rimske vlasti krenulo u proces njihovog povezivanja. Nalazi potvrđuju da novac ima istu putanju kao i Dolabelin sustav cesta.

Zaključno razmatranje

Dosadašnji nalazi nisu dovoljni kako bi odgovorili na mnoga pitanja o cirkuliranju novca u imperijalnom dobu. Ovdje se prvenstveno misli na nedostatak ostava koje, prema svom karakteru, sadrže najviše informacija o značajkama cirkuliranja novca.

Rimski republikanski novac je sredinom I. stoljeća pr. Kr. postao adekvatna zamjena mnogo korištenom novcu Apolonije i Dirahija. Republikanski denari u većoj mjeri učestalije dolaze na prostor Balkana u vrijeme Augustovih vojnih intervencija na ovom području, mada nije isključeno prisustvo italskih trgovaca koji su dolazili netom nakon vojnih intervencija, tijekom uspostavljanja lokalne administracije. Augustov novac je, slično kao republikanski, dolazio vojnim putem. Augustovi denari su prisutni na svim važnijim antičkim lokalitetima u Bosni i Hercegovini. Relativno slaba zastupljenost novčanih nalaza imperatora I. stoljeća je prekinuta nalazima Vespazijanovog novca. Najčešća nominalna vrijednost je denar što je specifičnost u odnosu na područje provincije Panonije u kojoj se najčešće javlja nominala as. Koristeći se pretpostavkom da je u svakodnevnoj ekonomskoj razmjeni bio potreban novac nižih nominala, postavlja se pitanje koliko je zaista ovaj novac koristio peregrinskom stanovništvu. Novac je najvjerojatnije dolazio s italskim trgovcima ali ta infiltracija nije bitno utjecala na svakodnevne privredne običaje domaćeg stanovništva. Kovanice koje su pronađene na razmatranom području uglavnom su nastale u rimskim kovnicama. Analiza teritorijalne rasprostranjenosti pokazala je da se novac zadržava u političkim, vojnim i privrednim središtima koja su u prvom stoljeću komunikacijski povezana agilnom djelatnošću Publija Kornelija Dolabele.

Malobrojnost novčanih nalaza prvog stoljeća i homogenost korištenih nominala govori o sporosti procesa uključivanja ovog dijela provincije u monetarni sustav Carstva. S obzirom na veću pojavnost novca nakon prvog stoljeća, mo-

žemo govoriti i o većem stupnju inkorporiranosti u ekonomski život Carstva. Dolabelina djelatnost na izgradnji cestovne mreže je povoljno utjecala na povezivanje političkih središta kao i na lakši vojni pristup regiji koja je poznata po svojoj neposlušnosti. Ipak, najvažnija ostavština je stvaranje preduvjeta za brži ekonomski razvoj ove regije, veoma značajne Rimskom Carstvu.

Summary

The coin circulation in the 1st century AD in the inland of the Roman province of Dalmatia (using the published samples)

This paper examines the circulation of Roman coins in the 1st century in the inland of province of Dalmatia. The research timeframe is the period from the first reign of Octavian Augustus to the end of the reign of Nerva. The geographic region consists of the area of Bosnia and Herzegovina, or the province of Dalmatia in the Roman period. This paper analyzes the available reports on coin findings, individual coins or coin hoards, as well as the frequency of coin findings in relation to the Republican period. By combining the information of coin findings with the historical circumstances of coin storage, the paper creates a numismatic topography of Bosnia and Herzegovina in the 1st century. The study of money circulation paints a better picture about the monetary exchange level, as well as the economic development of this area.

Bibliografija

Kratice

ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
N.S.	Nova serija GZM od 1945. sv. I - VIII; od sv. IX (1954. god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo
WMBH	Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien

Literatura

- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine 1988, Tom I-III; Mape 1-4; Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988.
- Bilić T. 2012, *Coin circulation 3rd century BC – AD 193*, The archeology of Roman Southern Pannonia: the state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman Province of Pannonia, British Archeological Report International Series 2393, Zagreb 2012, 359 – 388.
- Cabanes P. 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija: (IV – II. st. prije Krista)*, Zagreb 2002.

- Crawford M.C. 1969, *Coin hoards and the pattern of violence in late Republic*, Papers of the British School, vol. 37, London 1969, 76- 81.
- Čremošnik G. 1930, *Nalazi iz rimskog doba na stupu kod Sarajeva*, GZM, god. XLII, sv. 2, Sarajevo 1930, 212 – 227.
- Hoffer A.P. 1895, *Nalazište rimskih starina u travničkom kotaru*, GZM, god. VII, sv. 1, Sarajevo 1895, 43-61.
- Jurković I. 1995, *Bakovići – the biggest gold deposit of Bosnia and Herzegovina*, Rudarsko – geološko – naftni zbornik, sv. 7, Zagreb 1995, 1-15.
- Klemenc J. 1936, *Nalazi novca u Jugoslaviji 1910-1936*, Numismatika, sv. II – IV, Zagreb 1936.
- Kraljević G. 1970, *Skupni nalaz rimskih sestercija u Bijači kod Ljubuškog*, GZM, n.s. Arheologija, sv. 25, Sarajevo 1970, 39 – 43.
- Kraljević G. 1972-1973, *Nalazi rimskih carskih novaca u rudarskom reviru Blagaj – Japra*, GZM, n.s. Arheologija sv. XXVII – XXVIII, Sarajevo 1972 – 1973, 297 – 302.
- Kraljević G. 1974, *Antički novci iz Posušskog Graca u zbirci Zemaljskog muzeja*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXIX, Sarajevo 1974, 169-177.
- Kraljević G. 1976, *Rimski novci sa područja Stoca*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXX, Sarajevo 1976, 217-230.
- Kraljević G. 1978 a, *Antički novci sa područja Ljubuškog*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXXIII, Sarajevo 1978, 133-136.
- Kraljević G. 1978 b, *Antički novci u Zemljskom muzeju, pronađeni na području Gacka, Bileće i Trebinja*, Tribunia, sv. 4, Trebinje 1978, 155 – 159.
- Kraljević G. 1978 c, *Rimski novci iz Bosanske Gradiške i Laktaša*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXXIII, Sarajevo 1978, 137-139.
- Kraljević G. 1979, *Antički novci iz okolice Čapljine*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXXIV, Sarajevo 1979, 127 – 135.
- Kraljević G. 1981, *Rimski novci iz Bosanskog Grahova*, GZM, n.s. Arheologija, sv. XXXV/ XXXVI, Sarajevo 1981, 189 – 193.
- Kraljević G. 1983 a, *Antički novci sa livanjskog područja*, Zbornik “Arheološka problematika zapadne Bosne”, sv. 1, Arheološko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1983, 145 – 165.
- Kraljević 1983 b, *Rimski novci iz Mostara i okoline*, Hercegovina, br. 3, Mostar 1983, 15 – 28.
- Kos P. 1986, *The monetary circulation in the Southeastern Alpine region: ca. 300 B. C. – A. D. 1000.*, Ljubljana 1985.
- Kos P. 1998, *Leksikon antičke numizmatike*, Zagreb 1998.
- Mattingly H. 1960, *Roman coins: From the earliest times to the fall of the Western Empire*, London 1960.
- Mesihović S. 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija: posljednja borba*, Sarajevo 2011.
- Mesihović S. 2012, *Namjesnici provincije Gornji Ilirik/Dalmacije od 42. do 68. god. n.e.*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XL, CBI, Sarajevo 2012, 149 – 164.
- Mirnik I. 1981, *Coin hoards in Yugoslavia*, Oxford 1981.
- Mirnik I. 1987, *Circulation of north african etc. currency in Illyricum*, Arheološki vestnik, 38, Ljubljana 1987, 379 – 392.
- Patsch C. 1900, *Nahogaji novca*, GZM, god. XII, sv. 3, Sarajevo 1900, 543-573.
- Patsch C. 1895, *Grčko-rimske privatne zbirke u Bosni i Hercegovini*, GZM, god. VII, sv. 2, Sarajevo 1895, 233 – 235.

- Patsch C. 1897, *Mali rimski nahodaji i posmatranja*, GZM, god. IX, sv. 4, Sarajevo 1897, 511-537.
- Patsch C. 1902 a, *Pojedini nalazi iz rimskog doba*, GZM, god. XIV, sv. 1, Sarajevo 1902, 1-16.
- Patsch C. 1902b, *Nahogjaji novca*, GZM, god. XIV, sv. 3-4, Sarajevo 1902, 391-438 + karta.
- Patsch C. 1904, *Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien VI.*, WMBH IX, Wien 1904, 171 – 301.
- Pegan E. 1964, *Najdba rimskih aureusov iz Zvonigrada pri Bakovićih (Fojnica)*, Argo, god. III, sv.1, Ljubljana 1964, 75 – 76.
- Petrinc M., Šeparović T., Vrdoljak B. M. 1999, *Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*, Muzej hrvatskih arheološki spomenika, Split 1999.
- Pitner K. 1902, *Nalazak denara u selu Gradac kraj Posušja*, GZM, god. XIV, sv. 2, Sarajevo 1902, 287.
- Popović P. 1987, *Novac Skordiska: novac i novčani promet na Centralnom Balkanu od IV. do I. veka pre n. e.*, Arheološki institut, Beograd – Novi Sad 1987.
- Sergejevski D. 1930, *Nalaz rimskog novca kod Livna*, GZM, god. XLII. sv. 2, Sarajevo 1930, 119-132.
- Sergejevski D. 1947, *Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici*, GZM, N.S. Društvene nauke, sv. 2, Sarajevo 1947, 13-50.
- Škegro A. 1994, *Rimski rudnički novac*, Opvscula Archaeologica 18, Zagreb 1994, 173 – 180.
- Škegro A. 1998, *Bergbau de Römischen Provinz Dalmatien*, Povijesni prilozi, Hrvatski institut za povijest, sv. 17/1998, Zagreb 1998, 17 – 105.
- Škegro A. 1999, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1999.
- Vasilj S. 2003, *Novčić Fokide s Gradine u Ošanićima kod Stoca*, Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU, sv. 45/2003, Zadar 2003, 1 – 5.